

Joanna Buława-Halasza*
Agata Chilman**

Czy to kobieta jako pierwsza dostrzegła i opisała objawy zaburzeń ze spektrum autyzmu?

Psychiatra Grunia Jefimowna Suchariewa

Was it a Woman Who First Noticed and Described the Symptoms of Autism Spectrum Disorder?

Psychiatrist Grunya Efimovna Sukhareva

Abstract: Sukhareva's work is little known and largely underappreciated outside Russia. In addition to calling for greater recognition of her key contribution to the genesis of the conceptualization and categorization of autism, this article reflects on possible explanations for the late and incomplete recognition of Sukhareva's role in contemporary psychiatry, analyzing her biographical and historical background. Attention was also drawn to its strong roots in pedology, as well as its contribution to curative education. She postulated individualization in the therapy of autistic people and – most importantly – she always paid attention not only to the deficits resulting from autism, but above all to the potential inherent in the child and its positive features. Her achievements were pioneering in many fields, but above all, she was the first to draw attention to the problem of the impact of gender differences on the symptomatology of autism.

Keywords: Grunya Efimovna Sukhareva, pedology, curative education, autism, gender differences on the symptomatology of autism.

* Joanna Buława-Halasza (ORCID: 0000-0002-2693-7219) – dr, Instytut Pedagogiki, Uniwersytet Szczeciński; kontakt: joanna.bulawa-halasza@usz.edu.pl.

** Agata Chilman (ORCID: 0000-0003-1936-5213) – dr, Instytut Psychologii, Uniwersytet Szczeciński; kontakt: agata.chilman@usz.edu.pl.

Wstęp

Istnieje wiele publikacji traktujących o historii autyzmu – przedstawiają one w sposób szczegółowy i linearny rozwój wiedzy z tej dziedziny¹. Tradycyjnie prace o zaburzeniu ze spektrum autyzmu zaczynają się od informacji, że dwaj lekarze – Leo Kanner² i Hans Asperger³ – opublikowali (niezależnie od siebie) pierwsze opisy objawów, a artykuły obu tych autorów prezentowały pierwsze próby ich teoretycznego wyjaśnienia. Stosunkowo niedawno pojawiła się informacja, że jako pierwsza – prawie dwadzieścia lat przed Kannerem i Aspergerem – kliniczny opis cech autystycznych opublikowała Grunia Jefimowna Suchariewa⁴. Warto zatem podjąć się zrewidowania doniesień naukowych na temat autyzmu oraz podkreślić istotny (być może nieprzypadkowo pominięty w ówczesnej historii) dorobek badaczki – kobiety. Praca Suchariewej omawiająca ten problem medyczny została opublikowana w 1926 r. w renomowanym czasopiśmie naukowym „Monatsschrift für Psychiatrie und Neurologie”⁵.

- 1 A. i F. Brauner, *Dziecko zagubione w rzeczywistości: historia autyzmu od czasów baśni o wróżkach. Fikcja literacka i rzeczywistość kliniczna*, tł. T. Gałkowski, Warszawa 1988; J. Buława-Halas, *Historia edukacji osób autystycznych w Polsce na tle zmian zachodzących wokół zaburzenia ze spektrum autyzmu*, „Biuletyn Historii Wychowania”, 46 (2023) s. 71–82, DOI: 10.14746/bhw.2017.37.7; K. Osóbka, *Historia autyzmu od baśni i legend po badania genetyczne – laboratorium budowy mitów w nauce*, „Biuletyn Historii Wychowania”, 37 (2017) s. 93–120, DOI: 10.14746/bhw.2022.46.5%20%20.
- 2 L. Kanner, *Autistic Disturbances of Affective Contact*, „Neurosis Child”, 2 (1943) s. 217–250.
- 3 H. Asperger, *Die „Autistischen Psychopathen” im Kindesalter*, „Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten”, 117 (1944) nr 1, s. 76–136.
- 4 I. Manouilenko, S. Bejerot, Sukhareva – *Prior to Asperger and Kanner*, „Nordic Journal of Psychiatry”, 69 (2015) nr 6, s. 1761–1764, DOI: 10.3109/08039488.2015.1005022.
- 5 G. E. Suchariewa, *Die schizoiden Psychopathien im Kindesalter*, „Monatsschrift für Psychiatrie und Neurologie”, 60 (1926), s. 235–262; D. A. Sher, J. L. Gibson, *Pioneering, Prodigious and Perspicacious: Grunya Efimovna Sukhareva's Life and Contribution to Conceptualising Autism and Schizophrenia*, „European Child & Adolescent Psychiatry”, 32 (2021) nr 3, s. 475–490, DOI: 10.1007/s00787-021-01875-7; S. Wolff, *The First Account of the Syndrome Asperger Described? Translation of a Paper Entitled Die schizoiden Psychopathien im Kindesalter by Dr. G. E. Ssucharewa; Scientific Assistant, which Appeared in 1926 in the Monatsschrift für Psychiatrie und Neurologie 60:235–261*, „European Child & Adolescent Psychiatry”, 5 (1996) s. 119–132; I. Manouilenko, S. Bejerot, Sukhareva.

Twórczość i badania naukowe Grunii Suchariewej nie były upowszechniane i nadal są mało znane poza Rosją (czy raczej rosyjskojęzycznymi znawcami zagadnienia). Obecnie w środowisku psychiatrów postuluje się większe uznanie jej kluczowego wkładu w genezę konceptualizacji i kategoryzacji autyzmu. Zwraca się również uwagę, analizując tło biograficzne i historyczne, na spóźnione i niepełne rozpoznanie roli Suchariewej we współczesnej psychiatrii oraz osadzenia jej dokonań jako lekarki w pedologii, a także podkreślenie jej istotnego wkładu w pedagogikę leczniczą⁶.

Współcześnie, w sposób zdecydowany, coraz częściej są głoszone opinie, że Grunia Jefimowna Suchariewa wniosła znaczący wkład w różne sekcje psychiatrii dziecięcej. Pojawiają się nawet sugestie, że uzasadnione byłoby uważanie badaczki za jedną z założycielek rosyjskiej psychiatrii dziecięcej. Opublikowała bowiem ponad 150 prac naukowych, w tym sześć monografii. Wieloletnie badania w dziedzinie psychiatrii podsumowała w obszernym dziele *Wykłady kliniczne z psychiatrii dziecięcej*, opublikowanym w trzech tomach i wydany w latach 1955, 1959 i 1963, a także przedstawione w książce *Wykłady z psychiatrii dziecięcej (wybrane rozdziały)*. Pod jej kierunkiem zrealizowano ponad 30 prac kandydackich i doktorskich. Była członkinią zarządów kilku stowarzyszeń zawodowych⁷.

Życiorys

Grunia Jefimowna Suchariewa urodziła się 11 listopada 1891 r. w Kijowie, w żydowskiej rodzinie jako córka Chaima Fajteleewicza Suchariewa i Rachili Izyfowny Suchariewej⁸. W 1915 r. ukończyła wydział lekarski Wyższych Kursów Żeńskich w Kijowie, po czym przez dwa lata pracowała jako lekarka oddziału epidemiologicznego. W 1917 r. została rezydentką Kijowskiego Szpitala

6 D. A. Sher, J. L. Gibson, *Pioneering, prodigious and perspicacious*, 2021.

7 Tamże; Moskiewskie Naukowo-Praktyczne Centrum Zdrowia Psychicznego Dzieci i Młodzieży, <https://suhareva-center.mos.ru/antistigma/poleznaya-informatsiya/grunya-sukhareva-opisavshaya-sindrom-aspergera-ranshe-aspergera>, dostęp: 19.02.2025.

8 Ch. Simmonds, *G. E. Sukhareva's Place in the History of Autism Research: Context, Reception, Translation*, Herenga Waka 2019, DOI: 10.26686/wgtn.17136701.

Psychiatrycznego⁹, a następnie zatrudniono ją tam na etacie lekarza i zarazem powierzono obowiązki asystentki oraz kierownika sekcji defektologii w Instytucie Medyczno-Pedagogicznym¹⁰.

Suchariewa często zajmowała równolegle kilka eksponowanych stanowisk. W latach 1917–1921 pracowała w szpitalu psychiatrycznym w Kijowie, a potem w Moskwie w sanatorium dla dzieci osieroconych podczas I wojny światowej i rewolucji lutowej. Tam prowadziła badania nad dziećmi, które przejawiały zaburzenia ze spektrum autyzmu. Studiowała również zespół stresu pourazowego na podstawie doświadczeń wojennych swoich młodych pacjentów. W tym samym czasie, w 1919 r., Suchariewą powołano na stanowisko kierownika Zakładu Defektologii w Instytucie Zdrowia Psychicznego Dzieci i Młodzieży¹¹; natomiast w 1921 r. w Oddziale Psychoneurologicznym dla Dzieci w Moskwie, gdzie leczono schorzenia neuropsychiatryczne, założyła szkołę dla dzieci dotkniętych zaburzeniami psychicznymi, nazywaną w środowisku „szkołą szpitalną”¹².

Wspomniana „szkoła szpitalna” uzyskała dobrą opinią jako placówka medyczno-edukacyjna. Poza tym pracownicy tworzyli środowisko, w którym Suchariewa ukształtowała się jako psychiatra dziecięcy w nurcie pedologicznym. Oznaczało to, że w swojej pracy uwzględniała w sposób holistyczny problematykę związaną z wieloaspektowym rozwojem dziecka, co pozwoliło jej kompleksowo analizować przypadki pacjentów, a nie dostrzegać u nich jedynie niedostatki wynikające z zaburzeń i konkretnego rozpoznania¹³.

W czasie funkcjonowania „szkoły szpitalnej” Suchariewa uaktywniła się naukowo. Jedną z jej pierwszych prac stało się „Badanie zaburzeń percepcji smaku u pacjentów z postępującym paraliżem i epileptyką”, które zrealizowała w 1920 r.

9 A. Mitrofanow, *Grunya Sukhareva: odkrywczyni autyzmu*, 2021, <https://www.miloserdie.ru/article/grunya-suhareva-pervootkryvatelnitsa-autizma/>, dostęp: 19.02.2025.

10 Moskiewskie Naukowo-Praktyczne Centrum Zdrowia Psychicznego Dzieci i Młodzieży.

11 A. V. Goryunov, I. I. Lazareva, YU. S. Shevchenko, G. E. Sukhareva: *A Course of Life and Scientific / Pedagogical Heritage (to the 125th Anniversary of Birth)*, Moscow 2017, DOI: 10.17116/jnevro20171174159-63.

12 Ch. Simmonds, *G. E. Sukhareva's Place in the History of Autism Research*.

13 A. Mitrofanow, *Grunya Sukhareva: odkrywczyni autyzmu*.

Od 1921 r. Suchariewa swoje życie zawodowe skoncentrowała na działalności w Moskwie, gdzie pracowała przez trzy lata w centrum dystrybucyjno-obszerwacyjnym i w szpitalu szkolnym dla dzieci Zakładu Psychopatologii Dziecięcej Moskiewskiego Ludowego Komisariatu Zdrowia. W Zakładzie Psychopatologii rozwijała badania poświęcone systematyzacji zaburzeń psychicznych u dzieci, dziecięcych fantazji, w tym dziecięcej psychopatii schizoidalnej. W latach 1923–1933 Suchariewa pracowała najpierw jako rezydentka, później jako starsza asystentka, a następnie zaproponowano jej stanowisko kierownika Kliniki Psychoneurologicznej Instytutu Zdrowia Dzieci i Młodzieży¹⁴.

Do rodzinnej Ukrainy Suchariewa powróciła w 1933 r., by kierować Wydziałem Psychiatrii w Charkowskim Uniwersytecie Państwowym. Tam w 1935 r. utworzyła Wydział Psychiatrii Dziecięcej w Centralnym Instytucie Podyplomowego Kształcenia Medycznego, którym zarządzała do 1965 r.¹⁵

Równocześnie w latach 1938–1969 pełniła funkcję ordynatora, a następnie przez kolejną dekadę pełniła obowiązki lekarza w Klinice Pediatrycznej Psychoz w Instytucie Psychiatrii Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, w dawnym szpitalu dla dzieci z napadami padaczkowymi i zaburzeniami rozwoju. Zamieszkała na terenie kliniki, by nie tracić czasu na dojazdy i lepiej skoncentrować się na pracy. Jej obecność na miejscu była doceniana ponieważ pacjenci Grunii należeli do podopiecznych trudnych pod względem medycznym i wymagali szczególnej uwagi¹⁶.

Grunia Jefimowna Suchariewa zmarła 26 kwietnia 1981 r., w wieku 90 lat, po ciężkiej i długiej chorobie. Została pochowana w Moskwie na Cmentarzu Wostriakowskim¹⁷. W tym czasie uznawano ją już nieoficjalnie w Rosji za założycielkę rodzimej psychiatrii dziecięcej. Natomiast w 2015 r. uhonorowano jej imieniem dawną klinikę psychoz dziecięcych, obecnie Moskiewskie Naukowo-Praktyczne Centrum Zdrowia Psychicznego Dzieci i Młodzieży im. Grunii

14 Moskiewskie Naukowo-Praktyczne Centrum Zdrowia Psychicznego Dzieci i Młodzieży.

15 D. A. Sher, J. L. Gibson, *Pioneering, Prodigious and Perspicacious*.

16 A. Mitrofanow, *Grunya Sukhareva: odkrywczyni autyzmu*.

17 *Suchareva Rachil Iosifovna, Yevreyskiye kladbishcha, Iudaizm i yevrei*, plac 43–1, rząd 12, ogródenie/działka 3019, https://toldot.com/life/cemetery/graves_47291.html, dostęp: 19.02.2025.

Jefimownej Suchariewy. Pracowała w tej placówce przez ponad 40 lat, od 1938 r. aż do 1979 r., kiedy szpital był oddziałem dziecięcym Szpitala Psychiatrycznego nr 1 im. P. P. Kaszczenki w Moskwie (obecnie im. N. A. Aleksiejewa)¹⁸.

Autyzm, pedologia, pedagogika lecznicza

W 1924 r. na spotkanie z Suchariewą umówiony został niezwykle pacjent – 12-letni chłopiec o nietypowym, nieharmonijnym rozwoju. Był chudy, niezgrabny, przygarbiony, niespokojny. Unikał towarzystwa rówieśników, nie rozumiał, co ma robić z zabawkami, ale jednocześnie niespodziewanie rozpoczął z lekarką poważny spór filozoficzny. W jego dokumentacji medycznej pojawiła się następująca notatka sporządzona przez dr Suchariewą: „wysoki poziom inteligencji... Typ introwertyczny, z autystyczną orientacją na siebie”¹⁹. To pierwsze udokumentowane użycia słowa „autystyczny” w obecnie znanym w psychiatrii i psychologii rozwojowej znaczeniu. Następnie Suchariewa miała jeszcze pięciu takich pacjentów – chłopców, którzy odznaczali się „cechami autystycznymi”. To zjawisko wzbudziło zainteresowanie lekarki ze względu na odmienność od normy przy jednoczesnym podobieństwie ich zachowań. Każdy z chłopców miał wysoki poziom inteligencji, cechował ich jednak bardzo niski poziom sprawności motorycznej. Ponadto każdy z pacjentów miał jakiś talent – jeden z chłopców grał doskonale na skrzypcach; drugi był utalentowany w zakresie snucia niezwykle opowieści – wymyślał historie postaci mieszkających w piecu; kolejny miał fenomenalną pamięć do liczb, choć nie pamiętał twarzy ludzi [to zaburzenie określa się aktualnie prozopagnozją]. Dostrzeżono również, że wszyscy chłopcy byli bardzo wrażliwi emocjonalnie (np. jeden z nich przeżył załamanie nerwowe, gdy zobaczył kondukt pogrzebowy na ulicy)²⁰.

Kliniczny obraz zaburzenia, które obecnie nazywa się zaburzeniem ze spektrum autyzmu Suchariewa przedstawiła w 1926 r. w renomowanym czasopi-

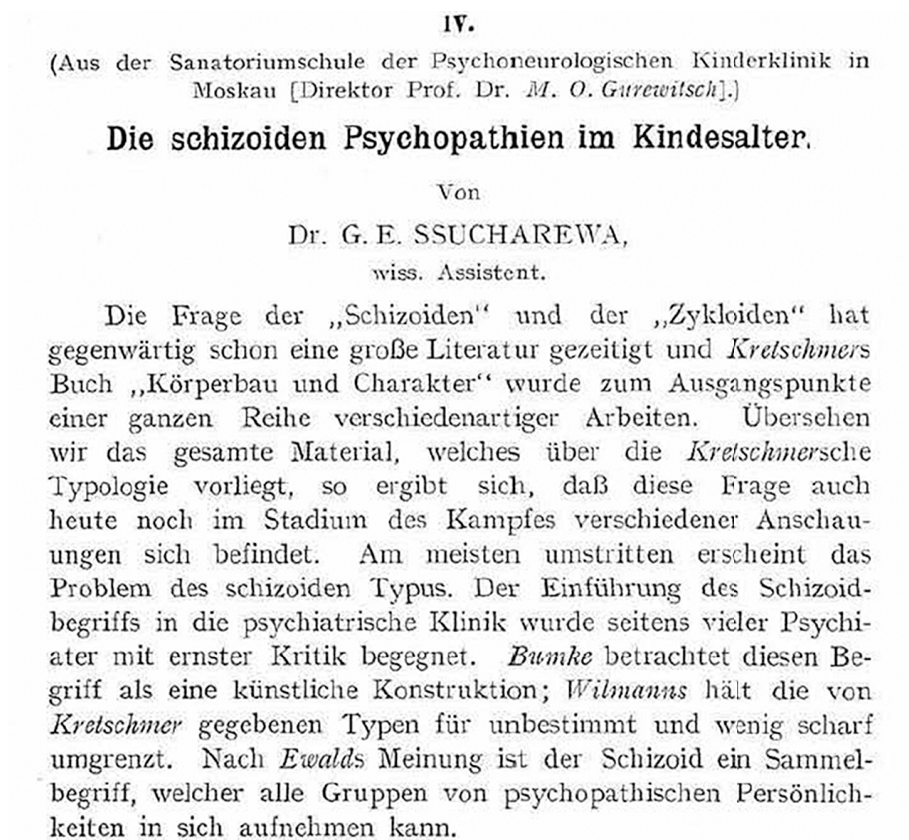
18 A. Mitrofanow, *Grunya Sukhareva: odkrywczyni autyzmu*; Moskiewskie Naukowo-Praktyczne Centrum Zdrowia Psychicznego Dzieci i Młodzieży im. G. J. Suchariewej, <https://suhareva-center.mos.ru/antistigma/poleznaya-informatsiya/grunya-sukhareva-opisavshaya-sindrom-aspergera-ranshe-aspergera>, dostęp: 19.02.2025.

19 Tamże.

20 Tamże.

śmie naukowym „Monatsschrift für Psychiatrie und Neurologie”²¹. W pracy opisała przypadki chłopców, których obserwowała przez dwa lata. Początkowo określając te noworozpoznane zaburzenia badaczka używała terminu „psychopatia schizoidalna”, ale następnie zastąpiła go terminem „psychopatia autystyczna”. Objawy tego schorzenia są identyczne z tymi, które później opisali Leo Kanner i Hans Asperger.

Ilustracja 1. Strona tytułowa *Die schizoiden Psychopathien im Kindesalter* (Psychopatie schizoidalne w dzieciństwie)

- 21 Suchariewa G. E., *Die schizoiden Psychopathien im Kindesalter*, s. 235–262; D. A. Sher, J. L. Gibson, *Pioneering, Prodigious and Perspicacious*; I. Manouilenko, S. Bejerot, Sukhareva; S. Wolff, *The First Account of the Syndrome Asperger Described?*

Mimo wartości naukowej publikacja Suchariewej nie wzbudziła zainteresowania. Po raz pierwszy zagraniczni specjaliści dowiedzieli się o tym artykule dopiero w 1996 r. (15 lat po śmierci badaczki) dzięki pracy Suly Wolff²², która nie tylko przetłumaczyła oryginalny artykuł z niemieckiego na angielski, ale i zaprezentowała sylwetkę postaci Grunii Jefimownej Suchariewy na forum medycznym jako odkrywczynię autyzmu. Dopiero wówczas uznano, że Suchariewa przedstawiła wcześniej niż dotychczas sądzono kryteria charakteryzujące „osoby autystyczne”, czyli kryteria zaburzeń ze spektrum autyzmu zbliżone do współczesnych, obowiązujących aktualnie na świecie zgodnie klasyfikacjami medycznymi: ICD-11 (jedenasta rewizja Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych Światowej Organizacji Zdrowia) czy DSM-5 (piąta edycja Klasyfikacji Zaburzeń Psychicznych Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego).

W Polsce znane są trzy publikacje Suchariewej: *Psychiatria wieku dziecięcego: wykłady kliniczne*²³, *Psychiatria wieku dziecięcego: klinika oligofrenii*²⁴ oraz *Stany reaktywne i psychopatie w klinice dziecięcej*²⁵. W *Stanach reaktywnych...*, jako praktykująca lekarka psychiatra, Suchariewa określiła wspólne cechy badanej grupy dzieci:

Pomimo ogromnej różnorodności obrazu klinicznego osobowości autystycznych trzy właściwości są tu wspólne: 1) defekty motoryki (źle skoordynowane, kanciaste, nierytmiczne ruchy); 2) skłonność do abstrakcyjnego myślenia, niekiedy bliska rezonerstwu²⁶; 3) specyfika sfery emocjonalnej (u jednych osób dominuje uczuciowość i wrażliwość psychiczna,

22 S. Wolff, *The First Account of the Syndrome Asperger Described?*

23 G. E. Suchariewa, *Psychiatria wieku dziecięcego: wykłady kliniczne*, red. E. Wilczkowski, W. Pogorzelski, tł. H. Flatau, W. Pogorzelski, E. Sobolewski, Warszawa 1958.

24 G. E. Suchariewa, *Psychiatria wieku dziecięcego: klinika oligofrenii*, tł. E. Andrzejewska, H. Traczyńska-Kubin, Warszawa 1969.

25 G. Suchariewa, *Stany reaktywne i psychopatie w klinice dziecięcej*, red. E. Andrzejewska, tł. H. Flatau-Kruszewska, Warszawa 1965.

26 Rezonerstwo – wypowiedanie się o czymś z przesadnie podkreślanym przekonaniem o własnej racji i nastawieniem na pouczenie innych (*Wielki Słownik Języka Polskiego*).

u innych – chłód i ubóstwo uczuć). Natomiast zawsze utrudniony kontakt z nimi i słaby rezonans afektywny stanowią przyczyny ich odgradzania się od kolektywu dziecięcego [...]. Poważną przeszkodą w lekcjach jest chwiejność uwagi często obserwowana u tych dzieci. Przy tym z reguły oderwanie uwagi powoduje nie to, co się dzieje dookoła, lecz to, co stanowi ich życie wewnętrzne – ich myśli i fantazje. Dlatego korygowania uwagi nie można uzyskać w tych wypadkach środkami natury zewnętrznej (usunięcie bodźców zewnętrznych), natomiast udaje się wyłącznie przez stałą kontrolę pedagoga i – przede wszystkim – przez zwiększenie zainteresowania zajęciami²⁷.

Prócz ewidentnych zbieżności odnośnie do kryteriów diagnostycznych, widoczne jest również współczesne podejście do terapii dzieci z zaburzeniami ze spektrum autyzmu – ukierunkowanie na wzbudzanie pozytywnej motywacji. Jednocześnie badaczka dostrzegała potencjał i mocne strony dzieci o cechach autystycznych, w konsekwencji na tych podstawach można było prowadzić edukację i wychowanie. Jej pisma, choć oficjalne, cechuje przyjazna narracja, ujawniająca troskę o dzieci przebywające w klinice. Autorka też zawsze podkreślała ich uzdolnienia, pisząc między innymi:

Istotną przeszkodą w zbliżeniu osób autystycznych z zespołem dziecięcym jest ich niewydolność ruchowa i słaby kontakt emocjonalny. Ich bardzo swoiste zainteresowania, często obce i niezrozumiałe dla rówieśników, osobliwy i zawiły sposób mówienia wywołują zdziwienie, niekiedy kpiny dzieci. „Dziwak” – oto przezwisko, którym obdarzają ich rówieśnicy. Jednak z biegiem czasu, w miarę zespalandia się kolektywu dziecięcego dochodzi do głosu „opinia publiczna”, która pozytywnie ocenia dodatnie cechy osobników autystycznych. Zjednują im uznanie i autorytet przede wszystkim logiczność argumentacji, poczucie sprawiedliwości i rzeczowość w ujmowaniu zagadnień. Ocenę dodatnią w oczach zespołu uzyskuje także ich znaczny sposób wiedzy w niektórych dziedzinach, odczytanie i zdolność opowiadania treści przeczytanych książek. Te umiejętności należy wykorzystać do ich zbliżenia z kolektywem dziecięcym. [...] Oczywiście [...] zdarzają się nieporozumienia i konflikty. Dlatego pedagog powinien obserwo-

27 G. Suchariewa, *Stany reaktywne i psychopatie w klinice dziecięcej*, s. 269–270.

wać ich bardzo uważnie, przychodząc w odpowiedniej chwili z pomocą. Niezmiernie efektywne w pracy pedagogicznej okazują się rozmowy, przeprowadzane w tonie poważnym, „dorosłym”, analizujące logiczne ich sukcesy i niepowodzenia. W stosunku do osobników autystycznych (w odróżnieniu od psychopatów innych grup) argumentami najbardziej przekonywającymi, najważniejszymi i najskuteczniejszymi są kryteria zdrowego rozsądku i etycznej oceny ich czynów²⁸.

Na sposób podejścia doktor Suchariewej do terapii i wychowania dzieci z nerwicami, stanami reaktywnymi czy z zaburzeniami zachowania wpłynął bez wątpienia popularny w pierwszym ćwierćwieczu XX w. dział psychologii – pedologia. Pedologia miała być psychologią stosowaną i służyć pedagogom w budowaniu metodyki nauczania i wychowania, która bazowała przede wszystkim na wiedzy o mechanizmach fizycznego i psychicznego rozwoju dzieci i młodzieży²⁹. Zdaniem przedstawicieli tego kierunku (m.in. Alfreda Bineta, Édouarda Claparède'a, Józefy Joteyko) rozwój dzieci, zdeterminowany przez czynniki dziedziczne i środowiskowe, przebiega według określonych, przewidywalnych faz rozwojowych³⁰.

Opierając się na koncepcji pedologii, Suchariewa doszła do wniosku, że występowaniu zaburzeń osobowości u dzieci i młodzieży sprzyjają znaczące czynniki społeczne, np. niewspierające środowisko rodzinne i określona struktura społeczna³¹. Podkreślała w swoich pracach, że:

Psychiatra dziecięcy, obserwując chore dzieci w życiu, w rodzinie i pomagając im przystosować się w szkole, był w stanie udowodnić ogromne zna-

28 Tamże, s. 270–271.

29 E. Minkova, *Pedology as a Complex Science Devoted to the Study of Children in Russia: The History of its Origin and Elimination*, „Psychological Thought”, 5 (2012) nr 2, s. 83–98, DOI: 10.23668/psycharchives.1903; B. Smykowski, *Znaczenie dla pedologii odkrycia przez Lwa S. Wygotskiego okresów kryzysu w kulturowym rozwoju dzieci i młodzieży*, „Problemy Wczesnej Edukacji / Issues In Early Education”, 42 (2018) nr 3, s. 37–48, DOI: 10.26881/pwe.2018.42.05.

30 W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1984.

31 A. V. Goryunov, I. I. Lazareva, Yu. E. Shevchenko, G. E. Sukhareva.

czenie środowiska społecznego, właściwego wychowania i edukacji dziecka dla stymulowania jego zdolności kompensacyjnych³².

Warte uwagi jest także to, iż jako psychiatra rozumiała cel pedagogiki leczniczej. Jej zdaniem:

Metody leczniczo-pedagogicznego oddziaływania na dziecko są bardzo różnorodne, tak z resztą, jak i mechanizmy chorobowe, które stanowią podłoże defektu osobowości [...] w każdym konkretnym przypadku pedagog i lekarz powinni ujawnić podstawowe, indywidualne właściwości dziecka³³.

Zatem – mówiąc językiem współczesnej pedagogiki – propagowała indywidualizację nauczania, uwzględnianie specjalnych potrzeb oraz rozpoznawanie indywidualnego poziomu funkcjonowania dziecka.

Kolejny obszar, również akcentowany w edukacji, to kwestia pozytywnej motywacji dziecka. Suchariewa uważała, że:

[...] korekcja cech patologicznych opiera się nie na „zakazach” i „tłumieniach”, ale na drodze do formowania nowych sytuacji, zainteresowań i nawyków, co można osiągnąć tylko na podstawie dodatnich emocji³⁴.

W 1927 r. Suchariewa opublikowała, ponownie w czasopiśmie „*Monatschrift für Psychiatrie und Neurologie*”, artykuł pod tytułem *Die Besonderheiten der schizoiden Psychopathien bei den Mädchen* (Osobliwości psychopatii schizoidalnych u dziewcząt)³⁵.

32 Moskiewskie Naukowo-Praktyczne Centrum Zdrowia Psychicznego Dzieci i Młodzieży.

33 G. Suchariewa, *Stany reaktywne i psychopatie w klinice dziecięcej*, s. 263.

34 Tamże, s. 265.

35 G. E. Ssuchareva, *Die Besonderheiten der schizoiden Psychopathien bei den Mädchen*, „*Monatsschrift für Psychiatrie und Neurologie*”, 62 (1927) nr 3, s. 171–200, DOI: 10.1159/000166291.

Ilustracja 2, Strona tytułowa *Die Besonderheiten der schizoiden Psychopathien bei den Mädchen* (Osobliwości psychopatii schizoidalnych u dziewcząt)

III.

(Aus der Sanatoriumschule der psycho-neurologischen Kinderklinik zu
Moskau [Direktor: Prof. Dr. M. O. Gurewitsch].)

Die Besonderheiten der schizoiden Psychopathien bei den Mädchen.

Von

Dr. G. E. SSUCHAREWA,
wiss. Assistent.

Diese Mitteilung bildet eine Ergänzung unserer Arbeit „Über die schizoiden Psychopathien im Kindesalter“¹⁾ und kann als ihre Fortsetzung betrachtet werden. Unseren Ausgangspunkt bildet hier die Hauptschlußfolgerung der erwähnten Arbeit, daß es nämlich eine Gruppe von Psychopathien gibt, bei welchen sich einige äußere Züge der schizophrenen Psyche beobachten lassen (schizoide Psychopathien). Symptomatologisch steht diese Gruppe der von Kraepelin unter der Bezeichnung „die Verschrobene“ beschriebenen Gruppe am nächsten. In der oben erwähnten Arbeit machten wir auf diejenige

Jest to kontynuacja pierwszego wystąpienia, przedstawiająca opisy przypadków pięciu dziewcząt i dyskusję na temat różnic między płciami w prezentacji psychopatii schizoidalnej (uważanej obecnie za autyzm). Wyniki badania zostały przetłumaczone i opublikowane w 2020 r. przez Charlotte Simmonds³⁶. Zatem i w tej dziedzinie – zaburzeń ze spektrum autyzmu u kobiet – Sucharewa była pionierką³⁷, ponieważ we wstępie do swojego artykułu na temat dziewcząt zauważała, że:

Problem wpływu różnic płciowych na symptomatologię i przebieg różnych form klinicznych zasługuje na znacznie większą uwagę, niż zwykle się mu poświęca³⁸.

36 Ch. Simmonds, *G. E. Sukhareva's Place in the History of Autism Research*.

37 D. A. Sher, J. L. Gibson, *Pioneering, Prodigious and Perspicacious*.

38 G. E. Ssucharewa, *Die Besonderheiten der schizoiden Psychopathien bei den Mädchen*.

Przyczyny zapomnienia

Trudno jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, dlaczego z tak ogromnym opóźnieniem zaczęto doceniać wkład Gruni Jefimownej Suchariowej w rozwój wiedzy na temat autyzmu. Mogło to być spowodowane różnymi barierami politycznymi i językowymi, charakterystycznymi dla tamtych czasów. Bariera językowa jest widoczna nie tylko w dostępie do tekstów lekarki, ale przede wszystkim w tłumaczeniu jej nazwiska. W języku rosyjskim Grunia Jefimowa Suchariewa zapisuje się następująco: Груня Ефимовна Сухарева. W polskiej literaturze używana jest forma „G. E. Suchariewa” lub „G. Suchariewa”. W tłumaczeniu na język niemiecki jej nazwisko otrzymało postać „G. E. Ssucharewa”, a w języku angielskim: „Grunya Efimovna Sukhareva”. Tak wiele wersji zapisu jej nazwiska z pewnością nie ułatwiło pełnej rekonstrukcji wkładu Suchariowej w naukę.

Drugim czynnikiem mógł być ówczesny kontekst polityczny. Publikacje Kannera i Aspergera ukazały się w latach 1943–1944 – w czasie Wielkiej Wojny Ojczyźnianej³⁹, trwającej w latach 1941–1945. W tym czasie na terenie szpitala psychiatrycznego w Tomsku urządzono szpital ewakuacyjny, w którym Suchariewa od rana do nocy zajmowała się urazami twarzy i czaszki. W takich warunkach nie było możliwe ubieganie się o międzynarodowy rozgłos. Prowadziła badania, leczyła, i nie była zainteresowana pogonią za naukową sławą⁴⁰. Ponadto w 1950 r. obie akademie: Akademia Nauk Medycznych ZSRR i Akademia Nauk ZSRR odbyły wspólne posiedzenie w Moskwie, na którym ustalono obowiązek corocznego zwoływania konferencji w celu rozważania kwestii związanych z pracą Iwana Pawłowa. W związku z tym w październiku 1951 r. w Moskwie odbyła się sesja zatytułowana „Fizjologiczne nauki akademika I. P. Pawłowa na temat psychiatrii i neuropatologii”. Suchariewa i kilku innych wybitnych rosyjskich psychiatrów, w tym jej przełożony profesor Michaił Osipowicz Guriewicz, zostali wówczas surowo skarceni za antymarksistowskie poglądy i popieranie zachodnich teorii psychiatrycznych. Ich twórczość określano jako „antymarksistowską”, „antypawłowską”, „reakcyjną” i „idealistyczną” oraz oskarżano ich o szkodliwy

39 Tego terminu obecnie już się nie stosuje, gdyż nie odpowiada on ukraińskiej rzeczywistości historycznej; w artykule pozostała nazwa historyczna (notatka prasowa, 2013).

40 A. Mitrofanow, *Grunya Sukhareva: odkrywczyni autyzmu*.

wpływ na sowiecką psychiatrię. Zostali zmuszeni do publicznego przyznania się do błędu, a także uroczystego zobowiązania się do uprawiania w przyszłości nauki wyłącznie zgodnie z założeniami Pawłowa⁴¹.

Kolejnym motywem mogło być również usposobienie badaczki skłaniające ją do unikania rozgłosu. Grunię opisywano jako osobę niezwykle skromną, która nie była też w ogóle zainteresowana konkutowaniem z zagranicznymi psychiatrami oraz walką o prymat. Psychiatra Mark Brunov wspominał:

Grunia Jefimowa nie lubiła swoich urodzin, rocznic, unikała publicznych gratulacji, jak tylko mogła, starała się nie chodzić na bankiety. Moi rodzice powiedzieli mi, że nieśmiała Sukhareva czuła się niezręcznie i nieswojo, kiedy jej gratulowano⁴².

Humanitarne pochylenie się Suchariewej nad pacjentem było niezwykle w tamtym okresie. Nabierało, poza tym, szczególnego znaczenia, gdy zestawimy je z praktykami Aspergera, ponieważ źródła historyczne jednoznacznie potwierdzają, że działał on dwutorowo. Z jednej strony udzielał ogromnego wsparcia dzieciom z niepełnosprawnościami, ale z drugiej – na wielu poziomach – uczestniczył w procederze ich zabijania zgodnie z przyjętym w Rzeszy projektem przekształcania ludzkości, opartym na terapii lub eksterminacji⁴³.

Pionierski wkład Suchariewej we współczesne rozumienie autyzmu, jak każdy rodzaj prawdy historycznej, wart jest uwagi i upowszechniania. Zasady pedagogiki leczniczej, które tak silnie propagowała w swoich pracach, niosą wartości ponadczasowe. Uniwersalne pozostaje również jej podejście – w swoich naukowych opisach badanych dzieci dostrzegała i ceniła ich wielorakie talenty, budowała przyjazną narrację. Podczas gdy dziś osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu wciąż doświadczają wysokiego poziomu stygmatyzacji⁴⁴,

41 D. A. Sher, J. L. Gibson, *Pioneering, Prodigious and Perspicacious*.

42 A. Mitrofanow, *Grunia Sukhareva: odkrywczyni autyzmu*.

43 E. Sheffer, *Dzieci Aspergera. Medycyna na usługach III Rzeszy*, tł. S. Kędzierski, Poznań 2019; H. Czech, *Hans Asperger, National Socialism, and „race hygiene” in Nazi-era Vienna*, „Molecular Autism”, 9 (2018), DOI: 10.1186/s13229-018-0208-6.

44 J. Buława-Halas, *Dorośla osoba z zaburzeniem ze spektrum autyzmu jako „Obywatel Niewidzialny”: konteksty potrzeby działań systemowych oraz praktycznych roz-*

a fałszywe przekonania (opierające się tylko na deficytach, a pomijające potencjał) stają się elementem wrogiego przekazu budowanego przez społeczeństwo, co może utrudniać realizowanie edukacji włączającej i w konsekwencji – idei inkluzji społecznej⁴⁵.

Streszczenie: Twórczość Suchariowej poza Rosją jest mało znana i w dużej mierze niedoceniana. Oprócz postulatu większego uznania jej kluczowego wkładu w genezę konceptualizacji i kategoryzacji autyzmu, w artykule znalazła się refleksja dotycząca możliwego wyjaśnienia spóźnionego i niepełnego rozpoznania roli Suchariowej we współczesnej psychiatrii, która podejmuje próbę analizy tła biograficznego i historycznego. Zwrócono również uwagę na jej silne osadzenie w pedagogii, a także wkład w pedagogikę leczniczą. Suchariowa postulowała indywidualizację w terapii osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu i zwracała uwagę nie tylko na deficyty wynikające z autyzmu, ale przede wszystkim na potencjał tkwiący w dziecku i jego pozytywne cechy. Jej dokonania były pionierskie na wielu polach, ale przede wszystkim jako pierwsza zwróciła uwagę na problem wpływu różnic płciowych na symptomatologię autyzmu.

Słowa kluczowe: Grunia Jefimowna Suchariowa, pedagogia, pedagogika lecznicza, autyzm, różnice płciowe w symptomatologii autyzmu, psychologia rozwoju, psychiatria.

Bibliografia

- Asperger H., *Die „Autistischen Psychopathen“ im Kindesalter*, „Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten”, 117 (1944) nr 1, s. 76–136.
- Brauner A. i F., *Dziecko zagubione w rzeczywistości: historia autyzmu od czasów baśni o wrózkach. Fikcja literacka i rzeczywistość kliniczna*, Warszawa 1988.
- Buława-Halas J., *Dorośła osoba z zaburzeniem ze spektrum autyzmu jako „Obywatel Niewidzialny”: konteksty potrzeby działań systemowych oraz praktycznych rozwią-*

zań w zakresie wsparcia, „Niepełnosprawność i Rehabilitacja”, 2 (2024) s. 41–51, DOI: 10.5604/01.3001.0054.8757.

- 45 A. Chilman, *Wyzwania planowania edukacji włączającej. Społeczne i poznawcze aspekty pełnego uczestnictwa w procesie kształcenia osób z niepełnosprawnościami*, w: *Pedagogika specjalna – poszukiwania*, red. I. Ramik-Mażewska, Poznań 2021, s. 33–41.

- zań w zakresie wsparcia, „Niepełnosprawność i Rehabilitacja”, 2 (2024) s. 41–51, DOI: 10.5604/01.3001.0054.8757.
- Buława-Halas J., *Historia edukacji osób autystycznych w Polsce na tle zmian zachodzących wokół zaburzenia ze spektrum autyzmu*, „Biuletyn Historii Wychowania”, 46 (2023) s. 71–82 DOI: 10.14746/bhw.2017377.
- Chilman A., *Wyzwania planowania edukacji włączającej. Społeczne i poznawcze aspekty pełnego uczestnictwa w procesie kształcenia osób z niepełnosprawnościami*, w: *Pedagogika specjalna – poszukiwania*, red. I. Ramik-Mażewska, Poznań 2021, s. 33–41.
- Czech H., *Hans Asperger, National Socialism, and „race hygiene” in Nazi-era Vienna*, „Molecular Autism”, 9 (2018), 10.1186/s13229-018-0208-6.
- DSM-5® *Kryteria diagnostyczne zaburzeń psychicznych*, American Psychiatric Association, tł. S. Sidorowicz, J. Ciecuch, T. Rowiński, red. wyd. polskiego: P. Gałęcki, M. Pilecki, J. Rymaszewska, A. Szulc, S. Sidorowicz, J. Wciórka, Wrocław 2018.
- Goryunov A. V., Lazareva I. I., Shevchenko YU. S., G. E. Sukhareva: *A Course of Life and Scientific / Pedagogical Heritage (to the 125th Anniversary of Birth)*, Moscow 2017, DOI: 10.17116/jnevro20171174159-63.
- International Classification of Disease 11th Revision*. The global standard for diagnostic health information. World Health Organization, <https://icd.who.int/en>, dostęp: 19.02.2025.
- Kanner L., *Autistic Disturbances of Affective Contact*, „Neurosis Child”, 2 (1943) s. 217–250.
- Manouilenko I., Bejerot S., Sukhareva – *Prior to Asperger and Kanner*, „Nordic Journal of Psychiatry”, 69 (2015) nr 6, s. 1761–1764, DOI: 10.3109/08039488.2015.1005022, .
- Minkova E., *Pedology as a Complex Science Devoted to the Study of Children in Russia: The History of its Origin and Elimination*, „Psychological Thought”, 5 (2012) nr 2, s. 83–98, DOI: 10.23668/psycharchives.1903.
- Mitrofanow A. *Grunya Sukhareva: odkrywczyni autyzmu*, 2021, <https://www.miloserdie.ru/article/grunya-suhareva-pervootkryvatelnitsa-autizma/>, dostęp: 19.02.2025.
- Moskiewskie Naukowo-Praktyczne Centrum Zdrowia Psychicznego Dzieci i Młodzieży im. G. J. Suchariowej, <https://suhareva-center.mos.ru/antistigma/poleznaya-informatsiya/grunya-suhareva-opisavshaya-sindrom-aspergera-ranshe-aspergera>, dostęp: 19.02.2025.
- Notatka prasowa *Sąd Lwowski decyduje o losie terminu „Wielka wojna ojczyzniana”*, Władza, człowiek, Środa 13 października 2010: <https://web.archive.org/web/20150610201559/http://zik.ua/ua/news/2010/10/13/250009>, dostęp: 19.02.2025.
- Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1984.
- Osóbka K., *Historia autyzmu od baśni i legend po badania genetyczne – laboratorium budowy mitów w nauce*, „Biuletyn Historii Wychowania”, 37 (2017) s. 93–120, DOI: 10.14746/bhw.2022.46.5%20%20.
- Sheffer E., *Dzieci Aspergera. Medycyna na usługach III Rzeszy*, tł. S. Kędzierski, Poznań 2019.

- Sher D. A., Gibson J. L., *Pioneering, Prodigious and Perspicacious: Grunya Efimovna Sukhareva's Life and Contribution to Conceptualising Autism and Schizophrenia*, „European Child & Adolescent Psychiatry”, 32 (2021) nr 3, s. 475–490, DOI: 10.1007/s00787-021-01875-7.
- Simmonds Ch., *G. E. Sukhareva's Place in the History of Autism Research: Context, Reception, Translation*, Herenga Waka 2019, DOI: 10.26686/wgtn.17136701.
- Smykowski B., *Znaczenie dla pedagogii odkrycia przez Lwa S. Wygotskiego okresów kryzysu w kulturowym rozwoju dzieci i młodzieży*, „Problemy Wczesnej Edukacji / Issues In Early Education”, 42 (2018) nr 3, s. 37–48, DOI: 10.26881/pwe.2018.42.05.
- Ssuchareva G. E., *Die Besonderheiten der schizoiden Psychopathien bei den Mädchen*, „Monatsschrift für Psychiatrie und Neurologie”, 62 (1927) nr 3, s. 171–200, DOI: 10.1159/000166291.
- Suchareva Rachil Iosifovna, Yevreyskiye kladbishcha, Iudaizm i yevrei, plac 43–1, rząd 12, ogrodenie/działka 3019, https://toldot.com/life/cemetery/graves_47291.html, dostęp: 19.02.2025.
- Suchariewa G. E., *Die schizoiden Psychopathien im Kinderslter*, „Monatsschrift für Psychiatrie und Neurologie”, 60 (1926), 235–262.
- Suchariewa G., *Stany reaktywne i psychopatie w klinice dziecięcej*, red. E. Andrzejewska, tł. H. Flatau-Kruszewska, Warszawa 1965.
- Suchariewa G. E., *Psychiatria wieku dziecięcego: klinika oligofrenii*, tł. E. Andrzejewska, H. Traczyńska-Kubin, Warszawa 1969.
- Suchariewa G. E., *Psychiatria wieku dziecięcego: wykłady kliniczne*, tł. H. Flatau, W. Pogorzelski, E. Sobolewski, red. E. Wilczkowski, W. Pogorzelski, Warszawa 1958.
- Wielki Słownik Języka Polskiego, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/62621/rezonerstwo>, dostęp: 19.02.2025.
- Wolff S., *The First Account of the Syndrome Asperger Described? Translation of a Paper Entitled Die schizoiden Psychopathien im Kindesalter by Dr. G. E. Ssucharewa; Scientific Assistant, which Appeared in 1926 in the Monatsschrift für Psychiatrie und Neurologie 60:235–261*, „European Child & Adolescent Psychiatry”, 5 (1996) s. 119–132.